

О. Супруненко, Т. Менчинська

ВІСТРЯ ДРОТИКА ІЗ БАСЕЙНУ СЕРЕДНЬОГО ПСЛА

У публікації йдеться про рідкісний зброярський артефакт — бронзовий наконечник дротика «сейминсько-турбинського» типу, виявлений у широкій заплаві р. Псел, на правому березі його правої притоки р. Грунь-Ташань за 1,6 км на південний захід від с. Ковалівка на Миргородщині.

Ключові слова: вістря дротика, «сейминські» бронзи, бабинська і покровська культури, Великі Сорочинці, Ковалівка, Миргородщина, Полтавська область, Грунь-Ташань, Псел.

Улітку 2025 р. археологічну збірку Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського було поповнено відомостями про яскравий зброярський артефакт бронзового віку, що походить із басейну р. Псел. Його виявив за випадкових обставин полтавець А. А. Мельник навесні 2013 р. за 1,6 км на північний захід (азимут 315°) від заплавної північно-західної частини с. Ковалівка Великосорочинської сільської територіальної громади Миргородського р-ну Полтавської обл., у широкій правобережній псільській надзаплаві — на правому березі р. Грунь-Ташань за 3,5 км на північ від місця впадіння останньої у р. Псел (рр. Грунь-Ташань — Псел — Дніпро).

Умови знахідки. Знахідку виявлено на схилі невеликого піщаного заплавного підвищення у надгирловому скупченні дюн із абсолютною висотою 91,2 м, розмірами близько 90 × 130 м (площа понад 1 га) і висотою до 1,2 м на правому березі р. Грунь-Ташань, за 0,3 км на північний захід від її спрямленого меліоративними роботами русла, зритою канавами й заглибинами траншей для влаштування тиру.

© О. СУПРУНЕНКО, Т. МЕНЧИНСЬКА, 2026

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

В рештках зруйнованих поверхневих нашарувань встановлено наявність товстостінних уламків ліпної кераміки із домішками крупного піску в щільному тісті та валиковою орнаментациєю, а також менш товстостінної — із жорсткою у вмісті й елементами прокресленого чи відтиснутого шнуровим штампом візерунка, відповідно, у місці розташування стійбища і поселення носіїв бабинської та зрубної культур.

Опис артефакту, аналоги. Зразок озброєння зберігся в гарному стані, вкритий густою зеленкуватою патиною, зазнав лише впливу незначного механічного очищення і консервації.

Типологічно — це литий бронзовий наконечник «сейминського» дротика, близький до розряду КД-30, за Є. М. Черних і С. В. Кузьминых (Черных, Кузьминых 1989, с. 83, рис. 42—43). Серед групи подібних виробів він вирізняється дещо незвичним розташуванням петлі під пером на втулці, а також вишуканим рельєфним декором. Морфологічно близьким до нього є вістря дротиків із Сейми, Караміша і Покровського могильника (Черных, Кузьминых 1989, с. 79, 83, № 63, 67, 68). З-поміж більше десятка опублікованих фото наконечників цього розряду майже всі за місцем знахідки походять зі Східноєвропейського ареалу поширення «сейминсько-турбинських» бронз і виявлені на території від Приуралля до Естонії (Черных, Кузьминых 1989, с. 79).

Наконечник має округло-ромбічний стрижень, листоподібне, ближче до ромбічного за формою перо із бічним трикутним вушком з одного боку в основі, конічну розширену донизу тонкостінну втулку із віссю неврюри, оповиту внизу підсилюючим її рельєфним візерунком манжети. Невелика, візуально стилізована манжета є засобом підсилення стінок в основі

втулки й основою для орнаментування виробу. Вона прикрашена чотирма акуратними попереочно розташованими валиками-обручами, між двома верхніми з яких з протилежного від вушка боку влаштовано підовальний отвір для закріплення древка. За відливання у двоскладовій формі на його місці був металевий стрижень, призначений для відцентрування сердечника з метою отримання рівномірно тонких стінок втулки.

Пружки-обручі в нижній частині втулки виробу є основою для розміщення зверненої догори смуги орнаментативної. Елементами декору є чотири, розташовані вершинами до пера, видовжені тонкопружкові рівнобедрені трикутники в невисокому рельєфі, переділені навпіл вісьовою лінією медіани. Вершини фігур завершені невеликими круглими виступами — сегментами сфер із немовби позначеним подвійною округлістю центром (рисунок).

Тип візерунка на втулці окремими елементами композиції перегукується із декором більшого зі списів Бородінського скарбу, знайденого 1912 р. на Одещині (Кривцова-Гракова 1949), з подвійними трикутниковими композиціями-зигзагами, завершеними ромбічними фігурами (Попова [1990], с. 9; Клочко 2006, с. 162, рис. 62: 1). Подібні елементи декору наявні і на втулці другого вістря дротика із Бородіного (Попова [1990], с. 9; Клочко 2006, с. 162, рис. 62: 2). Разом з тим, чотириваликові тонкі обручі манжети є характерною функціональною й декоративною деталлю більшості типів суто «сейминських» вістер, що походять із пониззя р. Ока й Турбінського могильника поблизу м. Перм (Черных 1976, с. 45; Черных, Кузьминых 1989, с. 68—85). Вони також наявні в окремих знахідках з Північного Сходу України, а саме в наконечнику на спис з околиць с. Печі Борзнянського району на Чернігівщині (Клочко 2006, с. 140, 162, рис. 62: 4).

Трикутниковий, доповнений крапковими сферичними елементами декор публікованого вістря дротика, близький до традицій орнаментування кераміки абашівсько-покровських племен, на сьогодні є унікальним. Вістря вирізняється й наявністю вушка в основі пера, місцезнаходження якого можна вважати нетиповим для більшості власне «сейминсько-турбінських» виробів аналогічного призначення. Проте подібні вушка є на деяких наконечниках дротиків з Півдня України. Варто нагадати про наявність бічних вушок під пером на вістрі з Кам'яної Балки й на ступці ливарної матриці із Мало-Копанівської майстерні на Миколаївщині (Вошкарєв, Лесков 1980, Taf. 4: 41; Черняков 1984, рис. 58: 3; Клочко 2006, с. 162, рис. 62: 5, 6).

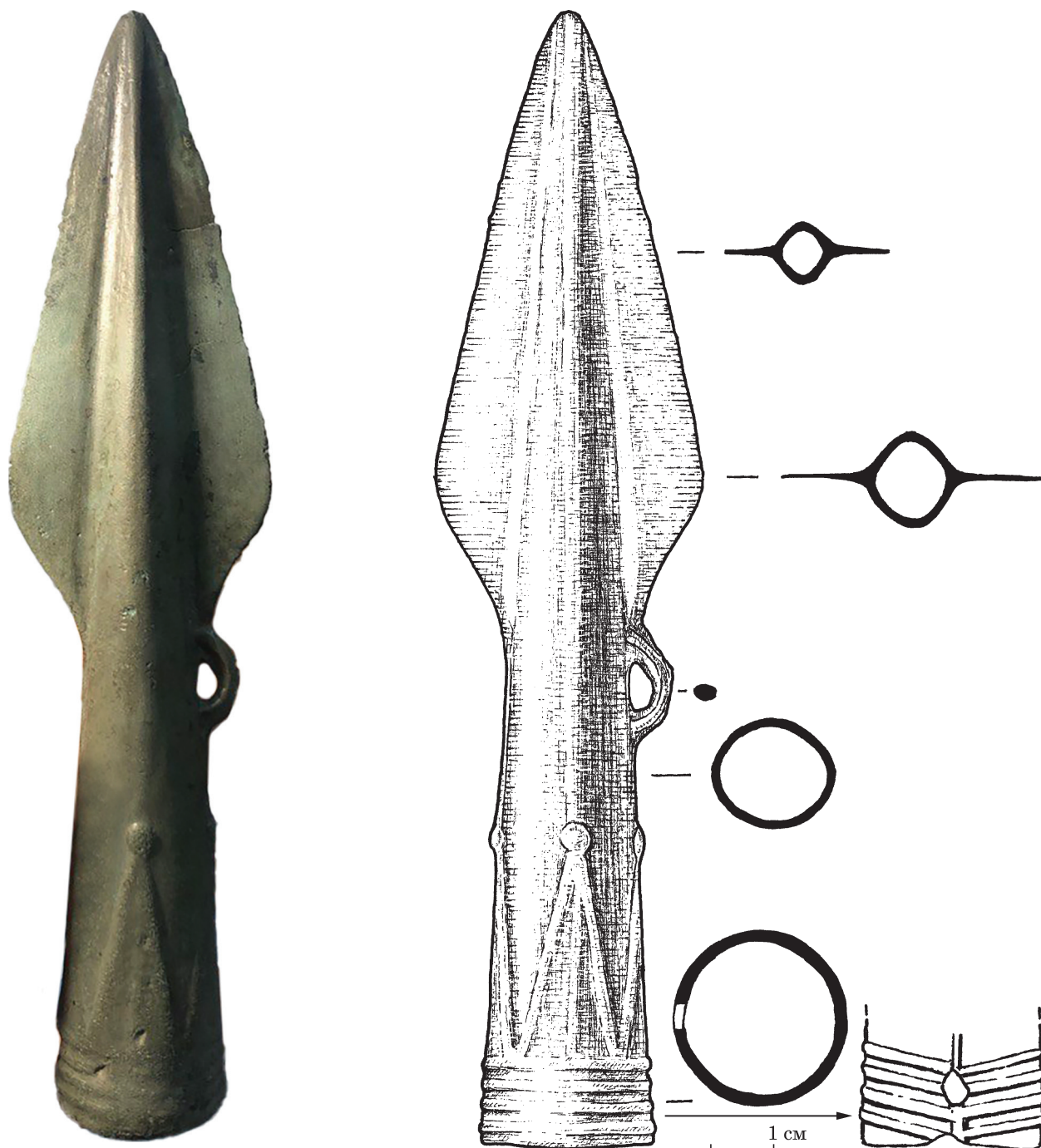
Загальна висота вістря — 18,0 см, висота пера — 9,6 см, його максимальна ширина — 4,2 см. Розміри перетинів втулки на рівні максимальної ширини пера — $1,2 \times 1,2$ см,

посередині наконечника — $1,7 \times 1,9$ см. Діаметри втулки в основі: зовнішній — 2,7 см, внутрішній — 2,4 см. Розміри бічної трикутної за формою петлі — $0,6 \times 1,9$ см, її овального в розрізі перетину — $0,2 \times 0,3$ см. Розміри отвору для кріплення древка в основі втулки — $0,4 \times 0,5$ см. Маса наконечника — 119,5 г (див. рисунок). Він виготовлений у двоскладовій формі з олов'янистої бронзи — сплаву міді (Cu $72,881 \pm 0,177$ %) зі значною домішкою олова (Sn $27,119 \pm 0,165$ %) ¹.

Знахідки в Україні й гіпотези щодо походження «сейминських» бронз. Традиційно наконечники списів і дротиків подібного типу, дещо відмінні від основної маси «сейминських», в Україні пов'язують зі старожитностями бабинської (багатоваликової) культури. До них долучаються і комплекс Бородінського скарбу, і поодинокі ливарні форми, наприклад, із Ненаситецького порогу з колекції О. М. Поля (Вошкарєв, Лесков 1980, Taf. 3: 34), вістря на спис із «Подніпров'я» (Черных 1976, табл. 27: 4) та ін. «Сейминські» ж наконечники списів розглядають як ширше територіально-культурне явище, пов'язане із поширенням металургії бронзи на лісостепових і лісових просторах Євразії, зумовленою діяльністю кланів металургів серед племен фіналу раннього — початку середнього бронзового віку (так званого багатоваликового культурного горизонту), становленням відтворювального господарства, а також впровадженням низки новацій і застосуванням більш прогресивних технологій.

У цілому ж існує кілька гіпотез про становлення й походження цього феномена, проаналізованих у роботах деяких дослідників (Черных, Кузьминых 1987), що зводиться до такого. Перша, «європейська», стверджує східносередземноморське або центральноєвропейське походження цих бронзових речей і спирається на наявність «мікенських» орнаментів на предметах Бородінського скарбу (Бочкарєв 1968), зважаючи на їхню появу в Карпатському регіоні ще за доби ранньої бронзи (Šalkovský 1980, s. 310—311). Друга, «азійська», враховує знахідки «сейминських» бронз не тільки на Східноєвропейських теренах, а й у Сибіру. Її автори висловили припущення про східне походження «сейминських» вістер, наявність їхніх аналогів у пам'ятках Інського періоду (зауважимо, з появою не раніше другої половини XIV ст. до н. е., що вважають північно-західним запозиченням для Китаю; Бадер 1964, с. 138—139) і факти поширення таких виробів у північно-західному прикордонні Піднебесної (Тихонов 1960, с. 25; Варенов 1983, с. 100—123).

1. Визначення елементного складу металу здійснено рентгенофлуоресцентним спектрометром модифікації «ElvaX» ВАТ «Елватех» у Полтавському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України 18.07.2025 р.

Вістря дротика, с. Ковалівка Великосорочинської сільської територіальної громади Миргородського району. Бронза. ПКМВК 98350, А 15182. Фото і прорисовка Т. Менчинської

Javelin-head, village of Kovalivka, Velikosorochynska STG, Myrhorod district. Bronze. PKMVК 98350, А 15182. Photo and drawing by T. Menchynska

Тому Є. М. Черних і С. В. Кузьмініх вбачають базовим у становленні цього металургійного феномена «першопочатковий сейминсько-турбінський імпульс», що прийшов зі сходу (з Алтаю) до Європи (Черних, Кузьминых 1989, с. 125).

Існує й третя гіпотеза, висловлена київським дослідником В. І. Ключком ще на початку 1990-х рр., щодо походження металевих речей Бородінського скарбу, а разом із ними й більш північних «сейминських» виробів (Ключко 1993).

Прабатьківщину виготовлення олов'янистих бронз (що домінують з-поміж «сейминських» виробів) не варто шукати далеко на Сході, враховуючи факти їх більш як тисячолітнього використання в Анатолії й на Балканах (Черних 1978), а також у культурах шнурової кераміки України (Рындина 1980). Це підтверджено й поширенням упродовж середнього і на початку пізнього бронзового віку знарядь із тонкими литими втулками не тільки в Східній, а й у Центральній Європі, що не дає підстав вбачати

їхню появу за наслідки суто східних «сейминських» впливів. До речі, й прототипи «сейминських» списів та кельтів добре відомі в пам'ятках шнурових культур Дніпровського Правобережжя. Отже, вірогідно, саме терени України стали місцем становлення нової металургійної традиції (лиття у двоскладовій формі), близької, хоча й відмінної від «сейминської» (рельєфний чи заглиблений декор, використання дорогоцінних металів, наслідування мікенських знарядь тощо). Ця традиція була пов'язана із Балканами та Східним Середземномор'ям, а разом із тим із більш північними племенами «сейминсько-турбінського» кола (Клочко 2006, с. 142). Носії цієї металургійної традиції й виступили поширювачами на північ нових технологій та особливостей декорування виробів. На думку В. І. Клочка, становлення цих двох традицій (бородінської і «сейминської») відбулося наприкінці раннього бронзового віку в контактній зоні шнурових і катакомбних культур України (Клочко 1994b). Останнє має важливе значення як для подальшого розуміння походження металургії і зброярських новацій доби пізньої бронзи в Україні, представлених Краснояцьким, Лобойківським, Кардашинським і Завадівським центрами металообробки (Черних 1976), так і для пояснення сутності епохи, коли в металургії місцевих культур почали застосовувати своєрідні й самобутні технології, типи знарядь та предмети озброєння (Клочко 1994a; 1994b).

Подієвий контент появи на Полтавщині.

Остаточне становлення власне «сейминської» металургії відбулося в басейні р. Ока й у Верхньому Поволжі до початку покровської експансії на захід — наприкінці раннього — на початку середнього бронзового віку, чим і можна пояснити відмінності бородінських та «сейминських» виробів. Нечисленні знахідки типово «сейминських» бронзових предметів озброєння в Україні, вірогідно, стали наслідком саме цієї покровської навали (Клочко 2006, с. 142). А подальше поширення «сейминської» металургії аж до Алтаю відбулося дещо пізніше, що збігається з міграціями носіїв фат'янівської та баланівської культур, внаслідок чого почалося становлення відтворювальної економіки в лісостепах Західного Сибіру й далі на схід (Косарев 1981). Саме воно і сприяло поширенню в цих регіонах «сейминсько-турбінських» виробів.

З-поміж невеликої кількості відомих «сейминських» бронз у лісостеповому Лівобережжі Дніпра на території Полтавської області натепер науково задокументовано знахідки лише двох зразків озброєння. Це публікований наконечник і втульчаста сокира Г-подібних обрисів розряду Т-4, за Є. М. Черних та С. В. Кузьминых (Черних, Кузьминых 1989, с. 125), виявлена 1980 р. на березі стариці р. Хорол (також у басейні р. Псел) між сс. Хвощівка і Патракеївка Хорольської міської територіальної грома-

ди (Кожевнікова 1998, с. 167). Цей артефакт є окрасою археологічної збірки Хорольського краєзнавчого музею імені В. П. Бірюкова.

До атрибуції зразка озброєння. Отже, поява неподалік Ковалівки та Великих Сорочинців у лівобережній заплаві р. Псел багато декорованого вістря дротика, виготовленого майстрами «сейминського» металургійного осередку (ймовірно, в Пооччі), скоріш за все, стала наслідком набігу одного із загонів носіїв покровської зрубної культури у XVI ст. до н. е. Зауважимо, що в басейні р. Псел, особливо в його нижній течії, завдяки проведенню археологічних досліджень у кінці XX — початку XXI ст. виявлено чимало підкурганних поховальних комплексів, що належать представникам ранньозрубного населення із очевидними покровськими традиціями обряду та характерними зразками ліпного посуду (напр.: Лугова 1991; Супруненко, Шерстюк 2011; Супруненко 2015; 2017). Зазначимо, що в музейних колекціях Полтавщини наявні й кілька знахідок кованого й литих наконечників списів і дротиків, які включені до кола озброєння носіїв покровської культури. Останні виконані в суто покровських традиціях. Зокрема, це коване вістря на спис із гостролистим пером і довгою згорнутою втулкою, що походить зі зборів початку XX ст. в околицях с. Петрівка біля м. Берестин Харківської обл. (кол. Константиноград — Красноград Полтавської губ. і обл.), із колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Цей наконечник вважають одним із найпізніших кованих бронзових списів Східної Європи (Рудинський 1928, табл. IV: 17; Клочко 2006, с. 149, 169, рис. 69: 1). Наконечник має доволі виразний прямий аналог, що походить із поховання 2 кургану 15 поблизу м. Покровськ у Поволжі (Tallgren 1926, fig. 50: 1). Ще одне вістря покровського литого дротика, виявлене у м. Пирятин Полтавської обл. 2001 р., зберігається у фондах Історико-культурного заповідника «Більськ» Полтавської обласної ради, репрезентуючи один із крайніх на заході (по р. Удай) пунктів просування покровських племен за їхніх набігів на правобережжя Сули (Сидоренко, Супруненко 2002).

Висновки. Отже, надходження до музею унікального вістря дротика «сейминського» типу — високохудожнього зразка бронзоливарного виробництва східноєвропейських племен фіналу раннього — початку середнього бронзового віку, до того ж, територіально пов'язаного із минулим Полтавщини, доповнює потенціал атрактивних речових джерел у створенні нової археологічної експозиції, особливо в контексті презентації ранішнього етапу історії племен зрубної культурно-історичної спільноти, а також контактів населення бронзового віку за поширення «сейминсько-турбінського» феномена виготовлення бронзових знарядь і предметів озброєння, якими користувалися на широких

просторах Євразії аж до північно-західних кордонів Китаю. До речі, в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, крім цього небуденного артефакту, представлено ще одне «сейминсько-турбінське» знаряддя — найбільш віддалена на схід в Азії знахідка сокири-кельта розряду К-52 (Черных, Кузьминых 1989, с. 154), що походить з Лівобережного Приангар'я (Гранько, Нікітін 2021, с. 624—627).

ЛІТЕРАТУРА

- Бадер, О. Н. 1964. *Древнейшие металлурги Приуралья*. Москва: Наука.
- Бочкарёв, В. С. 1968. Проблемы Бородинского клада. *Проблемы археологии*, 1, с. 129-145.
- Варенов, А. В. 1983. Инские копья. *Известия Сибирского отделения АН СССР*, 1, № 1, с. 100-123.
- Гранько, А., Нікітін, А. 2021. Поповнення «Сходознавчої» колекції музею. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*, XVI, с. 623-627.
- Клочко, В. І. 2006. *Озброєння та військова справа давнього населення України (5000—900 рр. до Р.)*. Київ: АртЕк.
- Кожевнікова, О. М. 1998. «Сейминсько-турбінська» сокира з околиць Хоролу. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1—2 (3—4), с. 167.
- Косарев, М. Ф. 1981. *Бронзовый век Западной Сибири*. Москва: Наука.
- Крывцова-Гракова, О. А. 1949. *Бессарабский клад*. Труды ГИМ, 1: Памятники культуры. Москва.
- Лугова, Л. М. 1991. Ранньозрубні поховання басейну Псла. *Пам'ятки археології Полтавщини*: зб. наук. ст. Полтава, с. 3—13.
- Попова, Т. Б. 1990. *Бородинский клад*. Москва: Внешторгиздат.
- Рудинський, М. 1928. Археологічні збірки Полтавського музею. *Збірник, присвячений 35-річчю Музею*. І. Полтава: Полтава-Поліграф, с. 29-62.
- Рындина, Н. В. 1980. Металл в культурах шнуровой керамики Украинского Предкарпатья, Подоллии и Волыни. *Советская археология*, 3, с. 24-41.
- Сидоренко, А. В., Супруненко, А. Б. 2002. Наконечник копья раннесрубного времени из Пирятина. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1 (11), с. 48.
- Супруненко, О. 2015. Кургани поблизу с. Солонича на Полтавщині. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*, X, с. 42-95.
- Супруненко, О. 2017. Кургани поблизу с. Солонич на Кременчуччині. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*, XII, с. 44-87.
- Супруненко, О. Б., Шерстюк, В. В. 2011. *Курганы Нижнего Припилья*. Київ: Гротеск.
- Тихонов, Б. Г. 1960. Металлические изделия эпохи бронзы на Среднем Урале и в Приуралье. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 90, с. 5-115.
- Черных, Е. Н. 1976. *Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР*. Москва: Наука.
- Черных, Е. Н. 1978. *Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии*. София: БАН.
- Черных, Е. Н., Кузьминых, С. В. 1987. Памятники сейминско-турбинского типа. В: Бадер, О. Н. (ред.).

Эпоха бронзы лесной полосы СССР. Археология СССР. Москва: Наука, с. 84-105.

Черных, Е. Н., Кузьминых, С. В. 1989. *Древняя металлургия Северной Евразии (сейминско-турбинский феномен)*. Москва: Наука.

Черняков, И. Т. 1984. *Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тысячелетия до н. э.* Киев: Наукова думка.

Bočkarev, V., Lescov, A. 1980. Jung und Spätbronzezeitliche Gußformen im nördlichen Schwarzmeergebiet. *Prähistorische Bronzefunde*, 19, 1. München: C. H. Beck.

Klochko, V. I. 1993. Weapons of the tribes the Northern Pontic zone in the 16th—10th centuries BC. *Baltic-Pontic studies*, 1, p. 56-64.

Klochko, V. I. 1994a. The Metallurgy of the Pastoral Societies in the Light of Copper and Bronze Processing in the Northern Pontic Steppe. *Baltic-Pontic studies*, 2: Forest-Steppe Zone: 4500—2350 BC, p. 135-166.

Klochko, V. I. 1994b. The Weaponry of the Pastoral Societies in the context of the Weaponry of the Steppe. *Baltic-Pontic studies*, 2: Forest-Steppe Zone: 4500—2350 BC, p. 167-195.

Šalkovský, P. 1980. Spiralova ornamenica staršej doby bronzovej v Karpatskej kotline a na Dolnom Dunaji. *Slovenska Archeologia*, 28, 2, s. 287-311.

Tallgren, A. M. 1926. La Pontide prescythique après l'introduction des métaux. *Eurasia Septentrionalis antiqua*, 2. Helsinki, s. 5-246.

REFERENSSES

- Bader, O. N. 1964. *Drevneishyie metallurhi Priurallia*. Moscva: Nauka.
- Bochkariov, V. S. 1968. Problemy Borodinskogo klada. *Problemy arkheologii*, 1, s. 129-145.
- Varenov, A. V. 1983. Inskii kopia. *Izvestiia Sibirskoho otdeleniia AN SSSR*, 1, N 1, s. 100-123.
- Hranko, A., Nikitin, A. 2021. Popovneniia «Skhodoznachoi» kolektsii muzeiu. *Poltavskii kraieznachyi muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeieznavstvo, okhorona pamiatok*, XVI, s. 623-627.
- Klochko, V. I. 2006. *Ozbroiennia ta viiskova sprava davniho naselennia Ukrainy (5000—900 rr. do R. Kh.)*. Kyiv: ArtEk.
- Kozhevnikova, O. M. 1998. «Seimynsko-turbinska» sokyra z okolyts Khorolu. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1—2 (3—4), s. 167.
- Kosariev, M. F. 1981. *Bronzovyi vek Zapadnoi Sibiri*. Moscva: Nauka.
- Kryvtsova-Grakova, O. A. 1949. *Bessarabskyi klad*. Trudy GIM, 1: Pamiatniki kultury. Moscva.
- Luhova, L. M. 1991. Ranniozrubni pokhovannia baseinu Psla. *Pamiatky arkheolohii Poltavshchyny*: zb. nauk. st. Poltava, s. 3—13.
- Popova, T. B. 1990. *Borodinskii klad*. Moscva: Vnesh-torhizdat.
- Rudynskiy, M. 1928. Arkheolohichni zbirky Poltavskoho muzeiu. *Zbirnyk, prysviachenyi 35-richchiu Muzeiu*. I. Poltava: Poltava-Polihraf, s. 29-62.
- Ryndina, N. V. 1980. Metall v kulturakh shnurovoi keramiki Ukrainskoho Predkarpattia, Podolii i Volyni. *Sovetskaia arkheolohiia*, 3, s. 24-41.
- Sidorenko, A. V., Suprunenko, A. B. 2002. Nakonechnik kopya ranniesrubnogo vremeni iz Piriatina. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1 (11), s. 48.
- Suprunenko, O. 2015. Kurhany poblyzu s. Solonytsia na Poltavshchyni. *Poltavskii kraieznachyi muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeieznavstvo, okhorona pamiatok*, X, s. 42-95.
- Suprunenko, O. 2017. Kurhany poblyzu s. Solontsi na Kremenchchyni. *Poltavskii kraieznachyi muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeieznavstvo, okhorona pamiatok*, XII, s. 44-87.

Suprunenko, O. B., Sherstiuk, V. V. 2011. *Kurhany Nyzhnioho Prypsillia*. Kyiv: Hrotesk.

Tikhonov, B. H. 1960. Metallicheskiie izdeliia epokhi bronzy na Srednem Uralie i v Priuralie. *Materialy i issliedovaniia po arkhologii SSSR*, 90, s. 5-115.

Chernykh, Ye. N. 1976. *Drievniia metalloobrabotka na Yuho-Zapade SSSR*. Mosca: Nauka.

Chernykh, Ye. N. 1978. *Hornoe delo i metallurhiia v drevneishei Bolharii*. Sofia: BAN.

Chernykh, Ye. N., Kuzminykh, S. V. 1987. Pamiatniki seiminsko-turbinskoho tipa. In: Bader, O. N. (ed.). *Epokha bronzy lesnoi polosy SSSR*. Arkheolohiia SSSR. Mosca: Nauka, s. 84-105.

Chernykh, Ye. N., Kuzminykh, S. V. 1989. *Drevniia metallurhiia Severnoi Evrazii* (seiminsko-turbinskii fenomen). Mosca: Nauka.

Cherniakov, I. T. 1984. *Severo-Zapadnoe Prichernomorie vo vtoroi polovine II tyciazcheletii do n. e.* Kiev: Naukova dumka.

Bočkarev, V., Lescov, A. 1980. Jung und Spätbronzezeitliche Gußformen im nördlichen Schwarzmeergebit. *Prähistorische Bronzefunde*, 19, 1. München: C. H. Beck.

Klochko, V. I. 1993. Weapons of the tribes the Northern Pontic zone in the 16th—10th centuries BC. *Baltic-Pontic studies*, 1, p. 56-64.

Klochko, V. I. 1994a. The Metallurgy of the Pastoral Societies in the Light of Copper and Bronze Processing in the Northern Pontic Steppe. *Baltic-Pontic studies*, 2: Forest-Steppe Zone: 4500—2350 BC, p. 135-166.

Klochko, V. I. 1994b. The Weaponry of the Pastoral Societies in the context of the Weaponry of the Steppe. *Baltic-Pontic studies*, 2: Forest-Steppe Zone: 4500—2350 BC, p. 167-195.

Šalkovsky, P. 1980. Spiralova ornamenica staršej doby bronzovej v Karpatskej kotline a na Dolnom Dunaji. *Slovenska Archeologia*, 28, 2, s. 287-311.

Tallgren, A. M. 1926. La Pontide prescythique après l'introduction des métaux. *Eurasia Septentrionalis antiqua*, 2. Helsinki, s. 5-246.

O. Suprunenko, T. Menchynska

JAVELIN-HEAD FROM THE MIDDLE PSEL RIVER BASIN

Unique weapon artifact — javelin-head of so-called «Seim-Turbyno» type, found on the altitude in the wide Psel River flood plain near Kovalivka Village of Velyki Sorochyntsi Rural Territorial Council Myrhorod District Poltava Region, at the right bank of the Hrun-Tashan River not far from its mouth is published in the paper.

This is the «Seim» javelin-head molded of tin bronze of 18 cm long with elegant relief décor, close to KD-30 rank according to Ye. M. Chernykh and S. V. Kuzminykh and to the heads from Seim, Karamysh and Pokrovsk burial mound. The javelin-head has circular-rhombic stem, leaf-like rhombic blade with triangular

eye at one side, conical widen to the bottom thin-walled socket with rib, embraced with relief patterned collet, decorated with four transversal rollers; blowhole for fixing shaft is placed between them.

Roller-collars at the socket is a basis for ornamental band oriented to the blade. Pattern elements are represented with four upward oblong thin-rolled equicrural triangles of low relief divided in half by center line. Tops of these figures are ended with small round projections — segments of spheres.

The parallels of decoration elements are provided, peculiarities of pattern location at Borodino and proper «Seim» heads are mentioned. Uniqueness of the finding from the Psel River bank is emphasized.

Hypothesis concerning the origin of «Seim» bronze, especially the point of view that Ukraine was the place where metallurgic tradition (molding in two-pieces forms), quite close to «Seim» one — are observed. This process took place in the late Bronze Age in the contact zone of Corded ware and Catacomb cultures. Role of this territory in the spread of innovations at northern and eastern regions during the process of development of «Seim» metallurgy in basins of the Oka and Upper Volha Rivers is described.

The authors suggest that few findings of typically «Seim» bronze weapon items in Ukraine are probably the result of early Pokrovsk Zrubna tribes' invasion from the north east. That explains the appearance of the mentioned javelin-head in the second half of the 16th c. BC in the Mid-Psel River basin.

Keywords: javelin-head, «Seim» bronze, Babyne and Pokrovsk culture, Velyki Sorochyntsi, Kovalivka, Myrhorod District, Poltava Region, Hrun-Tashan, Psel.

Отримано / Received: 29.07.2025
Прийнято після рецензування /
Accepted after review: 12.02.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026

МЕНЧИНСЬКА Тетяна, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, Полтава, Україна.

Tetiana MENCHYNSKA, Vasyl Krychevski Museum of Local Lore, Poltava, Ukraine.
ORCID: 0009-0004-9691-3900,
e-mail: poltala_local_museum@ukr.net.

СУПРУНЕНКО Олександр, кандидат історичних наук, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, Полтава, Україна.

Oleksandr SUPRUNENKO, PhD, Vasyl Krychevski Museum of Local Lore, Poltava, Ukraine.
ORCID: 0009-0007-3361-9896,
e-mail: poltala_local_museum@ukr.net.